

Snake Dance:
de Nucleaire Danse Macabre
van filmmaker Manu Riche

'We zijn tegelijk Beethoven en de Bom'

Bijna een kwarteeuw na zijn debuut in het legendarische RTBF-reportagemagazine *Strip-Tease* is Manu Riche de meest begenadigde vaderlandse documentairemaker. Volgende week komt *Snake Dance* op het scherm, zijn inktzwart magnum opus over de ontwikkeling van de atoombom. Portret van een zeer Belgische jongen.

'De overzichtelijke, warme, veilige wereld komt nooit meer terug.'

Pascal Verbeken, foto's Johan Jacobs

Huize Manu Riche, drie hoog boven Brussel. Beneden ligt het Meiserplein er onwezenlijk stil bij. De bussen en trams zijn in remise gebleven. De stad rouwt om de vroege dood van een buschauffeur. 'Het leven is fout die de arbiter niet heeft gefloten', zegt Josse De Pauw in de theatermonoloog *Raymond*. Het zinnetje komt me zomaar terug. 'Maar waaien, terwijl ik bij het raam naar buiten kijk.' Manu Riche heeft weinig tijd om na te

genieten van zijn hooggeprezen regiedebuut in het theater. Een week na de laatste opvoering van *Raymond* komt zijn langverwachte film *Snake Dance* al in enkele zalen, later volgt Canvas.

Snake Dance is het ijzingwekkende verhaal van de Bom die zich net als God alleen met een hoofdletter laat schrijven: de atoombom, het eerste massavernietigingswapen dat nog altijd als een doem over de schepping hangt.

Riche en de Ierse coregisseur Patrick Marnham beginnen hun queeste in New Mexico, waar Pueblo-indianen al 1.000 jaar

met ratelslangen dansen om de kracht van de bliksem te beheersen. In 1942 huurde het Amerikaanse leger hen in om op hun land in Los Alamos een geheim complex te bouwen. Onder leiding van de briljante idealist Robert Oppenheimer zou een groep nucleaire topwetenschappers er in totaal isolement de atoombom ontwerpen.

Voorts zijn er passages in Congo, waaruit 100 ton uranium via België naar Amerika werd gebracht, en Noord-Japan, dat een nucleaire winter beleefde na een aardbeving. De beelden zijn soms lillend rauw (Congo), >>

SNAKE DANCE: DE NUCLEAIRE DANSE MACABRE VAN FILMMAKER MANU RICHE

soms bevroren poëtisch, wanneer de camera in lange *travellings* langs sneeuw- en woestijnlandschappen glijdt.

Snake Dance brengt een meedogenloze, illusieloze boodschap: de mensheid is voorbestemd tot haar eigen vernietiging, in een danse macabre met de atoombom. Het is een film die je na de aftiteling op de stoep voor de cinema duizelig achterlaat, alsof je ogen en brein weer even moeten wennen aan de werkelijkheid. Een zeldzaam ambitieuze prent.

'De ambitie van *Snake Dance* zit vooral in de filosofische vragen die de film opwerpt', zegt Manu Riche. 'Hoe leven we verder in de wetenschap dat we voor het eerst in de geschiedenis onszelf kunnen vernietigen? Na de Koude Oorlog is die kwestie weggedeedsterd. Wie ze nog oprakelt, wordt al gauw weggezet als een doemdenker. Maar is ons geloof dat het allemaal wel zal meevallen, geen wishful thinking? Vanwaar dat geloof in onze beschaving? De bloederige geschiedenis van de mensheid geeft alvast weinig reden tot optimisme. Zodra de bom was gebouwd, wilde de Amerikaanse regering haar graag ook eens "in het echt" testen. Dat lag in de logica der dingen. De vrouw van een Hopi-indiaan in een dorp bij Los Alamos zei ons letterlijk: "Ze wachtten gewoon op een momentum." Geen van de bommen op Nagasaki en Hiroshima had militair nut, dat gaf zelfs Eisenhower toe. De bom wás er nu eenmaal, dus moest ze gebruikt worden. Zo banaal was het.'

'Langzaam maar zeker komt de bom weer op de agenda. Noord-Korea doet weer proeven met kernraketten. Israël bedreigt Iran dat zelf aan nucleaire technologie werkt. Vijf jaar geleden zijn plutoniumstaven verdwenen uit de kerncentrale op de universiteitcampus van Kinshasa. Wat is daarmee gebeurd? Ongetwijfeld zijn ze verhandeld, maar aan wie? De vuile bom, waarvoor Bush ooit waarschuwde, is zeer reëel. Het Atoomagentschap kan alleen machteloos toekijken.'

Schoonheid en verdoemenis

'*Snake Dance* laat geen sprankel hoop, daarvan ben ik me goed bewust. Er is ook geen hoop. Nu de doos van Pandora open is, kan ze niet meer dicht. Er is geen weg meer terug naar een

'Geen van de bommen op Nagasaki en Hiroshima had militair nut, dat gaf zelfs Eisenhower toe. De bom wás er nu eenmaal, dus moest ze gebruikt worden. Zo banaal was het'

wereld zonder atoomwapens. En het is onze doem dat ze allicht gebruikt zullen worden.'

'Sinds de atoombom zijn we onherroepelijk onze onschuld kwijt. Zij is het ultieme eindpunt van het naïeve, optimistische vooruitgangdenken uit de 19de eeuw. Het zit allemaal in dat ene beeld van Otto Frisch, de Weense natuurkundige die in het laboratorium van Los Alamos meewerkte aan de ontwikkeling van de atoombom. Na zijn werk speelde hij pianostukken van Bach, Beethoven en Chopin, drie iconen van de westerse beschaving. Dat zegt veel over de grenzeloze onbevangenheid van die atoombombouwers. Jongens waren het nog. Twintigers die in New Mexico de tijd van hun leven hadden en niet beseften wat ze aan het aanrichten waren. Ook Robert Oppenheimer heeft heel lang gedacht dat hij zelf zou bepalen of zijn schepping gebruikt zou worden. Zelfs na de eerste test in de woestijn geloofde hij nog dat hij zélf het atoomprogramma zou kunnen sturen en controleren, terwijl alle beslissingen genomen werden door de president en een zeer select clubje militairen van het Pentagon. Na Hiroshima en Nagasaki heeft hij ervoor gepleit de kennis voor het maken van een atoombom te verspreiden, zodat ze geneutraliseerd zou worden. Ook daarin is hij ongelooflijk naïef geweest.'

'*Snake Dance* begint en eindigt met de Japanse musicus Jun Kanno die de pianostukken van Frisch naspeelt in Nagasaki. Zijn vader was maar net ontsnapt aan de bom op Hiroshima door een trein te missen. Vandaag woont hij in Sendai, 100 kilometer van Fukushima. Voor hen is de nucleaire apocalyps geen verre onwaarschijnlijkheid.'

'Ik heb in de film vaker gespeeld met het contrast tussen schoonheid en verdoemenis. Het zit ook in de oogverblindende, bedwelmende landschappen van New Mexico, die tegelijk geperverteerd zijn door kernproeven. In de mens zit tegelijk het goede en het kwade. We zijn in staat tot het hoogste én het laagste. Tot Bach en de zelfvernietiging. Alleen kunnen we dat laatste zo moeilijk erkennen. In *Snake Dance* zegt een fysicus: "I'm a christian and I believe that in the end the bomb paid off." Hij sust zichzelf met een geruststellende leugen: de atoombom was al bij al goed. Dat zeggen ook geopolitieke strategen: dankzij de bom kent Europa al 70 jaar vrede. Maar ze vergeten dat er rond Europa nog nooit zoveel oorlogen zijn geweest.'

Het voorgeborchte van de hel

De meest onthutsende scènes zijn gedraaid in Congo, een ontbindend land dat op sommige plekken steeds meer op het voorgeborchte van

Stills uit 'Snake Dance', de nieuwe documentaire van Manu Riche.

'Is ons geloof dat het allemaal wel zal meevallen, geen wishful thinking? Vanwaar dat geloof in onze beschaving? De bloederige geschiedenis van de mensheid geeft alvast weinig reden tot optimisme'

de hel lijkt. Manu Riche en Patrick Marnham ontmoeten er George Forrest, de entrepreneur en mijnheigenaar met contacten in de regering Kabila en de Belgische haute finance. Vanachter zijn bureau-ministre houdt hij een indrukwekkende monoloog over de teloorgang van de oude koloniale machten.

Riche: 'We hadden hem benaderd in een restaurant van Lubumbashi waar hij tafelde met Pierre Chevalier. Enkele dagen later mochten we hem opzoeken in zijn bureau. Forrest ziet met lede ogen hoe de Russen, Australiërs en Chinezen alles overnemen. Met een zekere nostalgie denkt hij terug aan de tijd dat de Belgen er nog de dienst uitmaakten en een zekere Belgische beschaving verspreidden. Die weemoed is natuurlijk misplaatst, maar ik denk dat veel Congolese Belgen van een vorige generatie hem delen.'

'Nergens zie je beter de ruïnes van het ongebreidelde, 19de-eeuwse vooruitgangdenken dat uiteindelijk naar de bom leidde als in onze oud-kolonie. Congo is een kapot, leeggeroofd land. En de plundering zal de volgende decennia niet stoppen. Dat maakt het zo uitzichtloos. Op de terreinen van de Mine de l'Etoile, geëxploiteerd door Indiërs, hebben we clandestien gefilmd hoe duizenden Congolezen op een zwarte afvalberg in het stof scharrelen naar stukjes kobalt. Hun

enige verdienste. Op dat moment werd ik echt misselijk. En onder de Congolezen heb je nog de Pakistaanse arbeiders die gehuisvest worden in onverluchte, stalen containers. Je kunt veel kritiek hebben op Leopold II, maar hij had tenminste nog ergens de intentie om Afrika te "civiliseren". Nu zeggen de multinationale mijnondernemingen: we werken in een geglobaliseerde economie en komen gewoon de grondstoffen weghalen. Punt. Het is het Wilde Westen.'

New Mexico in Limburg

De stamboom van Manu Riche voert terug naar het Belgische steenkooltijdperk. Zijn Franse grootvader Marcel senior studeerde af als mijnningénieur aan de Ecole de la Mine in Bergen, trok naar Saarbrücken waar hij zijn Duitse vrouw leerde kennen en keerde tenslotte terug naar België om de steenkoolmijn van Zwartberg op te starten. Vader Marcel Riche junior stichtte in Hasselt een distributiebedrijf van petroleum.

Manu Riche: 'Mijn familie was Franstalig en had veel contact met de industriële aristocratie van Limburg. Maar in de klas zat ik met Italianen en Polen van wie de ouders nog "in de put" hadden gewerkt. Ik bewoog me een beetje tussen die twee werelden: een buitenstaander, maar tegelijk ook niet. Die tussenpositie zocht

ik later graag op in mijn documentaires.'

'De vermenging van nationaliteiten en sociale klassen heb ik altijd normaal gevonden. Ik kende niets anders. Nu besef ik dat het ook een rijkdom was die de meeste Vlaamse leeftijdsgenoten niet kenden. Er valt zoveel meer te ontdekken bij anderen als ze anders zijn dan jijzelf. Ook mijn multinationale afkomst vind ik een zegen. Neem alweer grootvader Marcel. Als Fransman huwde hij mijn Duitse grootmoeder in de jaren 20, een paar jaar nadat de Fransen en Duitsers elkaar hadden uitgemoord. Dat geeft me een besef van geschiedenis. Hoe het grote verhaal van de Europese industrialisering het "kleine leven" van veel Europeanen bepaalde. En hoe die kleine levens zich ook weer onttrokken aan de tegenstellingen die politici en ideologen graag zien.'

Uit een doos diep diepte hij enkele verkleurde kodachromefoto's op. Het Limburgse landschap van zijn kinderjaren is nog weids. De heide en duinen zijn een *great wide open*.

Riche: 'En op die vlakten lagen de mijn dorpen met hun cités en tuinvijken waar ik vaak met mijn fiets reed. Ik hield van de sfeer in die wijken. In een bosje bij ons in de buurt heb ik mijn eerste opnames met een Super 8 millimeter-camera gemaakt: het verslag van een militaire aanval uitgevoerd

»

SNAKE DANCE: DE NUCLEAIRE DANSE MACABRE VAN FILMMAKER MANU RICHE

door vrienden die soldaatje speelden. 15 was ik toen. Ik had geen idee dat ik later in de film zou terecht komen.'

'In die periode begonnen ook de artistieke verkenningen, om te beginnen bij onze burens in Bokrijk die een onwaarschijnlijke kunstcollectie hadden. Christo en Joseph Beuys stonden er gewoon in huis. Begin jaren 70 gingen ze al naar de Documenta, stel je voor. In de boekenkast ontdekte ik Kuifje en Thomas Mann. Ook de Franse cinema was een eyeopener. Thuis keken we op de RTBF naar nouvelle vague-films van Claude Chabrol en François Truffaut. En elke maandag was er *L'Écran témoin* met een geëngageerde film genre *Z* van Costa-Gavras, gevolgd door een debat in de studio. Dan moesten we nooit vroeger naar bed. Op zaterdagmiddag keek ik op de BRT naar musicals met Fred Astaire. De televisie was onze bioscoop.'

'Na een doelloze passage aan de Leuvense universiteit ben ik uiteindelijk in Brussel terechtgekomen. Het was de tijd dat Gerard Mortier De Munt leidde. 's Avonds bediende ik in de opera de volgluchten op de acteurs, maar eigenlijk wilde ik zelf theater maken. Alleen was het toen zo'n suffe periode. Ik had het gevoel dat er op de scène niets spannends gebeurde en het interessantste toneel zich op straat afspeelde. Toen de RTBF met het reportagemagazine *Strip-Tease* begon, wilde ik daar meteen bij horen. Eindelijk had ik gevonden waarnaar ik al langer op zoek was. De licht-ironische stijl van de filmpjes beviel me. Mensen die zichzelf au sérieux nemen, werken vooral op mijn lachspieren. En ik kan hier enigszins hoogdravend over *Snake Dance* zitten vertellen, maar ik zweer het: ook in deze film zit humor.'

Grote Verhalen van bij ons

Strip-Tease - L'émission qui vous déshabille! is de meest invloedrijke reeks die de Belgische televisie heeft voortgebracht. De intieme snapshots uit het dagelijkse leven zijn een school geworden.

Manu Riche: '*Strip-Tease* is zonder meer de wegbereider geweest voor *les Belges*, zoals ze in Parijs zeggen. Daarmee bedoelt men *le cinéma belge*: *C'est arrivé près de chez vous*, het werk van de Dardennes en ook een Vlaamse film

'Ik ben een volbloed product van België, een mengsel van twee talen en culturen. Daardoor heb ik een zwak voor alles wat onzuiver is. Soms ontaardt dat in obscurantisme, ook dát is België. De Bende van Nijvel. Vanden Boeynants'

zoals *La merditude des choses* (*De helaasheid der dingen*) hoort daar bij. De Fransen herkennen daarin een typisch Belgische blik. *C'est arrivé près de chez vous* was zelfs een commentaar op de *Strip-Tease*-stijl.'

'*Strip-Tease* is repertoire, zoals KVS-directeur Jan Goossens pleegt te zeggen. Ik zou het zelfs geschiedschrijving durven noemen. Over 100 jaar zullen die minidocumentaires nog altijd veel vertellen over deze tijd en wie we geweest zijn.'

'Jean Libon (*de geestelijke vader van Strip-*

Tease. red.) heeft me altijd voorgehouden dat je de Grote Verhalen evengoed bij ons vindt. Dat is zeer waar. Op documentaire festivals valt het me op hoeveel films zich schikken naar de modes van het moment. Wat herkenbare, gevaarlose anekdotiek overgoten met een exotisch sausje. Meer is het vaak niet. Dan kijk ik liever naar pakweg *Allo Police*, de documentaires van Manu Bonmariage die met de camera op de schouder meeloopt met de wijkpolitie van Charleroi.'

'Mijn eerste *Strip-Tease*-documentaire was een Beckettiaanse scène: een absurde conversatie van drie bejaarde dames die de tijd doodden in een koffiehuis van de Brusselse Koninginnegalerij. Sindsdien is dat voor mij altijd de inzet geweest: de realiteit keihard weergeven op zo'n onontkoombare manier dat de kijker het gevoel heeft dat hij ze voor de eerste keer ziet.'

'Ik heb altijd bewondering gehad voor de documentaires van Frederick Wiseman. Observaties die soms urenlang duurden, maar het ritme en het oog voor kleine details deden je blijven kijken. Nooit had je het gevoel dat het banaal werd. Daarom hield Wiseman niet van de term *observational cinema*. Het gaat om méér dan alleen maar registreren. Een camera laten draaien kan iedereen. Wat Wiseman in enkele uren deed, deden we bij *Strip-Tease* in 11 minuten. Enfin, in onze beste momenten.'

'Vandaag is de verwaterde erfenis van *Strip-Tease* overal. De stijl is een truukje geworden. Van *Het hart van Vlaanderen* tot *Superfans* en *Exotische liefde*. Daarom heb ik zelf afstand genomen. De Canvas-reeks *Hoge bomen* had nog de *Strip-Tease*-aanpak, maar wilde toch vooral de macht ontleden: hoe verwerven mensen macht en hoe oefenen ze die uit? Ik ben zeker dat veel *Strip-Tease*-epigonen heel binnenkort al onbekikbaar zullen zijn, misschien met uitzondering van *Man bij hond*-reportages. Daarnaast wilde ik me ook verder ontwikkelen. Het was gewoon tijd om nieuwe wegen te bewandelen.'

'Misschien is het theater wel mijn bestemming, dat ben ik tijdens de productie van *Raymond* steeds vaker gaan denken. In het theater kun je nog vragen opwerpen waarvoor almaar minder plaats is op televisie. Misschien

'Strip-Tease is repertoire. Ik zou het zelfs geschiedschrijving durven noemen. Over 100 jaar zullen die minidocumentaires nog altijd veel vertellen over deze tijd en wie we geweest zijn'

nemen de kunsthuisen voor een stuk de rol van de publieke televisie over. Met het internet heb je geen zender meer nodig om documentaires en films de wereld in te sturen.'

De documentaire portretten van Riche zijn vooral bevolkt met extreem gepassioneerde mensen, op het zelfdestructieve af. Neem Raymond Goethals, neem Tom Barman in *Tempo of a restless soul*, neem Johan Vermeersch in *Hoge bomen*. Bij allen brandt de kaars aan twee kanten.

'Wat me fascineert, is hun kwetsbaarheid en blindheid, omdat ze zo obsessief hun passie najagen. Een Johan Vermeersch was zelfs niet meer van deze wereld, hij leefde volledig in zijn eigen parallelle universum waarin alleen FC Brussels bestond. Ook Robert Oppenheimer past in dat rijtje. De monomanie waarmee hij aan het eerste massavernietigingswapen werkte, schakelde zijn kritische vermogen uit. Veel te laat heeft hij zich afgevraagd: waar ben ik mee bezig?'

Bricolagemodel België

Manu Riche is een van de laatste Belgen die in Vlaanderen en Wallonië werken, een van de laatsten die in het omroepgebouw aan de Reyerslaan nog de gang tussen de VRT en de RTBF bewandelen. Misschien is hij een van de laatste Belgen tout court.

Riche: 'Ik ben in elk geval een volbloed product van België, een mengsel van twee talen en culturen. Daardoor heb ik een zwak voor alles wat onzuiver is. Soms ontardt die onzuiverheid in obscurantisme, ook dát is België. De Bende van Nijvel. Vanden Boeynants. Dat grensgebied tussen onderwereld en bovenwereld. Ook de manier waarop de uraniumstok van Union Minière bij de Amerikanen kon terecht komen, is zo'n schimmig Belgisch verhaal.'

Manu Riche omschreef zijn theaterstuk *Raymond* als 'een herinnering aan wat het land ooit was'.

'Wat blijft er nog over van het oude België? Als ik in de steenkoolbakkens van Wallonië kom, herken ik nog vaagweg de wereld van mijn jeugd. Maar ook dat België zal over 20 jaar niet meer bestaan.'

'De staat België is al sinds de jaren 60 aan het verdampen. "Leuven Vlaams" was een non-issue in ons Limburgse dorp, werkelijk niemand lag er wakker van. Maar de splitsing van de Leuvense universiteit is er wél gekomen en ze had verstrekkende politieke gevolgen. Ook de unitaire partijen zijn nadien gesplitst, wat tot vandaag tot een grote verwijdering leidt tussen Vlaanderen en Wallonië. Misschien behoor ik wel tot de generatie van de laatste Belgen, in die zin dat we ooit nog een

België hebben meegemaakt dat min of meer heel was.'

'Ik zie ook een vreemde paradox: naarmate het land verder teloorgaat, blijkt almaar duidelijker dat er geen alternatief bestaat voor de Belgische constructie. Over de toekomst van Brussel zijn zelfs de meest rabiate separatisten hopeloos verdeeld. Terwijl Brussel net de kern van de Belgische kwestie is. De bricolage genaamd België zal dus nog wel enige tijd voortbestaan. Allicht zal er zelfs lustig aan voortgebricoleerd worden. Dat vind ik geen probleem. Ik verwacht dat ons bricolagemodel zelfs school zal maken in het etnisch verbrokkelende, verkleurende Europa. Zie maar hoe moeizaam zelfs een sterke natie staat als Frankrijk nog overeind blijft. Tegelijk zie je overal kiezers hun heil zoeken bij partijen die de illusie van een overzichtelijke maatschappij verkopen, een warme, veilige wereld "zoals het vroeger was". Maar die wereld komt nooit meer terug.'

'Snake Dance' (ingeleid door Jerry Killick), maandag 16 en dinsdag 17 april om 20.30 uur in het Kaaitheater, Sainctelette-square 20, Brussel. Op 1 mei is de film te zien op het festival Docville in Leuven.

